

TÜRKİYE-İSRAİL İLİŞKİLERİNİN GELECEĞİ: YAPISAL VE MUKAYESELİ BİR SENARYO

Ceyhun ÇİÇEKÇİ*

Türkiye-İsrail ilişkileri uzunca bir süredir donuk bir vaziyette. İkili ilişkilerin geleceğine dair oldukça iyimser yorumlar yapılmakla birlikte, tamamıyla kötümser yorumlara rastlamak da mümkün. Bu noktada, iki ülke arasındaki münferit hadiselerle yüklenen aşırı anlamların ikili ilişkilerin tarihselliğini anlamaktan uzak olduğunu belirtmek gerekir. Bu sebeple ikili ilişkilerin 1996 sonrasındaki 'altın çağını' bugün mumla aratan dinamikleri yapısal bir çerçevede incelemek gereklidir. İkili ilişkilerin statüsü, kuşkusuz sistemik etkilerden bağımsız değildir.

İlk Kırılma: Davos ve Mavi Marmara

Ocak 2009'da yaşanan Davos Krizi'yle beraber artan gerilim ikili ilişkilerde derin bir güvensizlik üretmiş durumdadır. Söz konusu güven kaybının, özellikle 2010 yılındaki Mavi Marmara hadisesinden bu yana devam ettiği söylenebilir. Tarihsel seyir açısından bakıldığında iki ülke, direkt olarak herhangi bir sorunun zıt kutuplarında yer almamış ancak Mavi Marmara hadisesi ile ilk defa doğrudan karşı karşıya gelmiştir. Mavi Marmara isimli sivil gemiye çıkıp dokuz Türkiye vatandaşını katleden İsrail askerlerinin ödüllendirilmesi, söz konusu operasyonun siyasi-manevi tasdikini göstermesi açısından üzücü olmakla birlikte söz konusu güven kaybını da pekiştirmiştir.

İran ve Müslüman Kardeşler Faktörü

Yine aynı tarihlerde İran'a yönelik olgunlaştırılan uluslararası yaptırım rejimi de Türkiye-İsrail ilişkilerini dönüştüren yapısal etkenler arasındadır. Türkiye'nin bu tarihlerde komşularıyla sıfır sorun politikasını hedefleyen bir siyasi ajandaya sahip olması, İran'a karşı askeri müdahale opsiyonunu da gündeme getirmekte herhangi bir beis görmeyen İsrail tarafıyla arasının açılmasına sebep olmuştur. İkili ilişkilerdeki 'altın çağın' belki de en belirgin zemini, ortak tehdit olarak algılanan İran'ın devrimci ve yayılcı ideolojisiydi. Bu bağlamda İran, iki ülkeyi 1990'lı yıllarda yaklaştırmış, 2010 sonrasında ise ters pozisyonlara sabitlemiştir.

*"Arap Baharı Sonrası İsrail Dış Politikası: Kavram, Bağlam, Pratik ve Kuram" kitabının yazarı olan Ceyhun Çiçekçi, Bandırma Onyedü Eylül Üniversitesi'nde öğretim görevlisidir.

Bilhassa Tahran Anlaşması ile Türkiye, Brezilya ile birlikte İran nükleer dosyasında küresel bir inisiyatif almış fakat bu hamle hem Milli İstihbarat Teşkilatı (MİT) Müsteşarı Hakan Fidan'ın hem de Mavi Marmara'nın hedef haline gelmesini tetiklemiştir. Daha sonra ise ilgili anlaşmaya imza atan Brezilya Devlet Başkanı Lula da Silva yolsuzluk suçlamasıyla yargılanmış ve siyaseten etkisiz hale getirilmiştir. Bu süreç Türkiye'de de benzer bir güzergâhta seyretmiş, Mavi Marmara olayında İsrail yanlısı bir tepki veren Fethullahçı Terör Örgütü'nün (FETÖ) bürokraside yer tutmuş mensupları aracılığıyla, anlaşmanın diğer imzacısı olan dönemin Başbakanı Recep Tayyip Erdoğan aleyhine yolsuzluk soruşturmalarının başlatıldığı bir dönem yaşanmıştır. Kuşkusuz hem Silva'nın hem de Erdoğan'ın benzer akıbetlere uğraması tesadüf değildir. Brezilya, Silva'nın başkanlıktan düşürülmesinden sonra anlaşmadan da çekilmiştir.

Yaklaşık üç senelik bir kopuştan sonra, Mart 2013'te ABD Başkanı Barack Obama'nın çabaları sonucunda İsrail hükümetinin Türkiye'den resmi olarak [özür dilemesi](#) de ilişkilerin onarılması için yeterli ortamı hazırlamamıştır. Mısır'daki askeri darbenin başındaki isim olan Abdülfettah es-Sisi'nin Arap monarşileri başta olmak üzere İsrail hükümetinin de zımni onayını alması, Arap Baharı süresince Türk dış politikası açısından önemli bir kazanım olarak görülen Müslüman Kardeşler'in Mısır'daki statüsünü geriletmesi hasebiyle, Türkiye-İsrail ilişkilerinde dolaylı ve güçlü bir ters itki [doğurmuştur](#). Kısacası Türkiye-İsrail ilişkileri, bölgesel dengelerde farklı kutuplara savrulularak ilişkilerin tamiratı da göreceli olarak imkânsızlaşmıştır.

Doğu Akdeniz Jeopolitik Üçgeninin Değişmesi

2009 yılında Doğu Akdeniz'de keşfedilen hidrokarbon yatakları da Türkiye-İsrail ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. İsrail'in hidrokarbon yataklarının işletilebilmesi için Güney Kıbrıs Rum Yönetimi (GKRY) ile iş birliğine gitmesi bunun başlıca sebebidir. Davos Krizi süreciyle de çakışan bu gelişme, İsrail'in GKRY üzerinden Yunanistan'la ilişkilerini olgunlaştırabilmesinin de kapısını aralamıştır. Hem bir Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) üyesi hem de AB üyesi bir ülke olarak Yunanistan'ın İsrail ile yakınlaşması, kuşkusuz İsrail açısından önemli bir kazanım olmakla birlikte Türkiye'yi denklem dışına itme hamlesi olarak da okunabilir.

Doğu Akdeniz'de özellikle 1990'lı yıllarda belirginleşen jeopolitik üçgen, İsrail'in merkezinde olduğu ve Türkiye ile Yunanistan'ın değişimli olarak bir diğerini ikame ettiği oyunları içerir. 1995'te Yunanistan'ın Suriye ile askeri iş birliğine gitmesi ve ayrıca Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK) bu ülkeler tarafından desteklendiğinin ortaya çıkması, Türk güvenlik yaklaşımı açısından "iki buçuk savaş" teorisini gündeme getirmiş ve 1996'daki Türkiye-İsrail ittifakını doğurmuştur. Bilhassa Yunanistan'daki sol tandanslı hükümetlerin anti-İsrailci yaklaşımları iki ülke ilişkilerini olumsuz bir biçimde etkilemiştir. Ancak 1990'lı yıllardaki jeopolitik üçgenin bu görünümü, 2010'lu yıllar itibarıyla değişmiştir. Bu tarihten sonra İsrail, Türkiye'deki ulus-devletin kurucu ötekisi olarak Yunanistan-GKRY ikilisi ile yakınlaşmış ve Doğu Akdeniz jeopolitik üçgenini güncellemiştir.

Yapısal Faktörler

Türkiye, uzun yıllar boyunca İslamcılık ile anılan dış politikasında; İsrail'i ötekileştirdiği, Batı ekseninden koptuğu, otoriter rejimlerle iş birliğine giderek demokrasi bakımından da gerilediği yönünde eleştirildi. Bu tartışmaların üst başlığı, ekseriyetle '[eksen kaymasıydı](#)'. Bu durum, Türkiye'nin İslamcı bir ajandayı takip etmesi ve kendisiyle aynı medeniyet dairesi içerisinde gördüğü *ümmete* ideolojik/pratik rehberlik çabası içerisinde olması ile temellendirilmektedir ki İsrail ile ilişkilerin de tam olarak bu sebepten bozulduğu iddia edilmektedir.

Bu argümanı doğru kabul etsek bile Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2016 yılı başlarında "İsrail'e ihtiyacımız var" şeklindeki [açıklamasını](#) nereye konumlandıracağız? Demek ki yapısal birtakım gerekçeler, ikili ilişkilerin dönüşümünde baskın bir rol oynuyor. Aynı zamanda İslamcı hareketin 'dava lideri' olarak kabul gören Cumhurbaşkanı Erdoğan'a bu sözleri söyletebilen güç, orta büyüklükte bir devlet olarak Türkiye'yi de zorlayan güçle aynıdır. Bu bağlamda Türkiye-İsrail ilişkilerinin yapısal boyutunu çözümlenebilmek için iki ülkenin birbirini 'hayırla andığı' zamanlara odaklanmakta fayda var. Bunu tespit edebildiğimiz takdirde Türkiye-İsrail ilişkilerinin geleceğine dair daha net öngörüler geliştirebiliriz.

Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın 2016 yılı başlarında "İsrail'e ihtiyacımız var" diyerek açıkladığı tehdit dengeleme stratejisi, Rusya'yla yaşanan krizin bir eseri idi. Kasım 2015'te Türk hava sahasını defaatle ihlal ettiği tespit edilen Rus jeti Türkiye tarafından düşürülmüştü. Söz konusu operasyona dönemin Başbakanı Ahmet Davutoğlu da sahip çıkarak siyaseten bir pozisyonu belirginleştirmiş oldu. Türkiye, Rusların Kuzey Suriye'de "stratejik bir tampon" işlevi de gören Türkmenleri taciz etmesini istemiyordu. Lakin bir büyük güç olarak Rusya'nın askeri uçağını düşürmek ve bu girişimin arkasında durmak, 2015 sonrası Ortadoğu jeopolitiği açısından oldukça maliyetliydi.

Öncelikle Rusya, uçağının düşürülmesi akabinde bölgeye S-400 hava savunma sistemlerini göndermek için meşruiyet devşirdi ve Suriye hava sahasını tam anlamıyla kontrolü altına aldı. Böylece Kuzey Suriye'de her geçen gün alenileşen PKK devletçiliğine dönük Türkiye'nin hava operasyonu düzenleme ihtimali de Rusların inisiyatifine girdi. Ayrıca Türkiye, Rusya'nın sert bir diplomatik karşılık vermesi üzerine hızlı bir biçimde NATO'yu devreye sokmaya çalışsa da bunda başarılı olamadı. Türkiye'nin İsrail'i oyunun içine çekmeye çalışması, tam olarak bu dengesizlik halinden ötürüydü.

1990'lı yıllarda İsrail, Türk dış politikası açısından birkaç başlıkta önem arz ediyordu. İsrail'in silah satışlarında insan haklarına yönelik herhangi bir kriteri yoktu. Teknoloji transferi noktasında destek veriyordu. Amerikan Kongresi'nde oldukça güçlü olan Yahudi lobisini devreye sokabiliyordu.

Nitekim Ermeni Sorunu gibi netameli konularda Türk diplomasisi, ancak Yahudi lobisi devreye girdikten sonra rahat nefes alabilmişti. Söz konusu iş birliği alanları, görece alt politika (*low politics*) sahasına girdiğinden, yapısal bir dönüşümü tetikleyebilecek kapasiteden yoksundu. Lakin bölge dengeleri, İsrail'in konumlandırılması açısından oldukça kritikti.

Her ne kadar 2016 yılı içerisinde Doğu Akdeniz'deki hidrokarbon yataklarının optimum güzergah olarak Türk şebekesi üzerinden Batılı pazarlara ulaştırılması bir "havuç" olarak sunulsa da bu durum, daha ziyade bir kamuoyu çalışmasını andırıyordu. Türkiye-İsrail ilişkileri, diplomatik temasın tesis edildiği 1949'dan bu yana stratejik bir hatta ilerliyordu. Türk ekonomisi ve ticareti açısından İsrail'in belki de yegâne önemi, Türk ticaret sınıfının Arap yarımadasına açılmasına alternatif ve düşük maliyetli bir güzergâh sunması açısından Hayfa Limanı'na sahip olmasıydı. Bu açıdan bakıldığında, söz konusu Doğu Akdeniz paylaşım mücadelelerinin Türkiye-İsrail ilişkilerine yön verebileceğini [iddia etmek](#), ikili ilişkilerin doğasını görmezlikten gelmek anlamına geliyor.

Olası Senaryolar

Bugün itibariyle ikili ilişkileri yeniden güçlendirebilecek başat olgu, 2013 yılında bölgesel ölçekli *pax-Americana*'yı da restore etmeyi planlayan bir girişimle Başkan Obama'nın Türkiye ve İsrail'i yeniden bir araya getirme çabasının altyapısına benzer şekilde, Suriye krizindeki jeopolitik dönüşümlerdir. Geçtiğimiz günlerde İdlib'te yaşanan çatışmalar ve buldukları konumların Rus tarafına bildirilmiş olmasına rağmen Türk askerlerinin hedef alınması, Türkiye-Rusya ilişkilerinde olası bir kırılmayı da gündeme getirdi. Böylesi bir kırılma hayata geçerse kuşkusuz ilk iş, İsrail'e olan "ihtiyacımızı" açıklamak olacaktır.

Halihazırda Suriye'de benzer pozisyonlara sahip olan iki devlet, ABD'nin Ağustos 2013'te kendi ilan ettiği "kırmızı çizgileri" çiğnemesinin de bir sonucu olarak, Türkiye'nin Rusya-İran eksenine irtibatlı bir Suriye politikası takip etmesi sebebiyle yakınlaşamıyordu. Lakin son gelişmeler, 2016'da Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bizzat yapmış olduğu "İsrail'e ihtiyacımız var" açıklamasını yeniden gündeme getirebilir. Özellikle de Rusya'yla ters düşecek bir Türkiye'nin Suriye'de maliyetleri azaltmak ve ülkenin kuzeyinde güvenli bir koridoru tahkim edebilmek adına İsrail'in desteğine ihtiyacı olabilir.

Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi'ne (IKBY) bağımsızlık referandumu için verdiği aleni [desteğe](#) rağmen İsrail, böylece dengeleme mekanizmasının yeniden parçası haline getirilebilir. Bu durum, kuşkusuz NATO'nun da stratejik değerinin arttığı bir atmosfere neden olacaktır. Fakat 'Yüzyılın Anlaşması' ile ortaya çıkan yeni konjonktür, ikili ilişkilerin olası normalleşmesinde Türkiye'ye vehmedilen manevi sorumlulukları erozyona uğratma potansiyeli taşıyor. Bu bağlamda, Arap dünyasının ekseriyetle İsrail'e yakın bir pozisyon edinmesi, Türkiye'nin İsrail politikasında esnek bir profil sergileyebilmesini kolaylaştırıyor.

Global Political Trends Center

Global Political Trends Center (GPoT Center) is a nonprofit, nonpartisan research institution established under the auspices of Istanbul Kültür University in 2009.

GPoT Center was founded with the aim to support reconciliation and non-violent solutions to international as well as domestic issues through dialogue. Our mission is to contribute to stability, democratization and peace through organizing multitrack diplomacy meetings, conducting innovative and independent research, and encouraging informed debates in the media on key issues affecting Turkey and the world.

GPoT Center serves as a platform for the free exchange of views and information on political, social and economic matters concerning a variety of parties and segments of society. We aim to achieve our mission by routinely bringing together opinion leaders, government officials, policy makers, analysts, scholars, experts and members of the media from Turkey and abroad.

Our publications can be downloaded from our website for free. They are also accessible through online libraries worldwide, such as the International Relations and Security Network in Zurich, Europe's World in Brussels, and Columbia University Press in New York. Additionally, you can find our books on Google Books and Amazon Kindle.

CONTACT DETAILS

Global Political Trends (GPoT) Center
Istanbul Kültür University
Atakoy Campus, Bakirkoy
34158 Istanbul, Turkey
www.gpotcenter.org
info@gpotcenter.org

Tel: +90 212 498 44 76/65

Fax: +90 212 498 44 05

*Bu yayındaki yazıların bilim, içerik ve dil bakımından sorumluluğu yazarlarına aittir. İKÜ-GPoT'un duruşunu yansıtmamaktadır.
The academic and content responsibility of the publications exclusively belongs to its authors. It does not reflect IKU-GPoT's standing.*